

Construcția statului neoliberal. „Workfare”, „Prisonfare” și insecuritate socială*

Loïc Wacquant

Universitatea din California, Berkeley, SUA

Resume: *Dans Punishing the Poor, je montre que l'ascension de l'Etat pénal aux Etats-Unis et dans les autres sociétés avancées au cours du dernier quart de siècle est une réponse à la montée de l'insecurité sociale, et non criminelle ; que les transformations des politiques sociales et pénales sont mutuellement imbriquées, le «workfare» restrictif et le «prisonfare» en expansion tendant à s'accoupler en un seul canevas organisationnel, visant à discipliner les fractions precaires du proletariat postindustriel ; et qu'un système carceral diligent n'est pas un devoiement du Leviathan néolibéral mais une de ses composantes à part entière. Dans cet article, je déroule les implications théoriques du diagnostic de ce nouveau gouvernement de l'insecurité sociale. J'adapte et développe le concept de «champ bureaucratique» de Pierre Bourdieu pour réviser la thèse classique de Piven et Cloward sur la régulation de la pauvreté par l'aide sociale, et je contraste mon modèle de la pénalisation comme technique de gestion de la marginalité urbaine avec la vision de la «société disciplinaire» de Michel Foucault, avec le compte-rendu que David Garland livre de la «culture du contrôle», et avec la caractérisation de la politique néolibérale élaborée par David Harvey. Contre la conception économique «fine» du néolibéralisme comme règne du marché, je propose une spécification sociologique «épaisse» du néolibéralisme qui englobe la supervision par le workfare, un Etat pénal proactif et le trope culturel de la «responsabilité individuelle». Ce qui suggère qu'il faut théoriser la prison non comme un instrument technique visant à assurer le respect de la loi, mais comme une capacité politique cruciale dont le déploiement sélectif et agressif dans les régions inférieures de l'espace social viole les idéaux de la citoyenneté démocratique.*

Mots-clés: Etat, prison, *welfare*, *workfare*, pauvreté, néolibéralisme, citoyenneté, Bourdieu

Cuvinte-cheie: Stat, închisoare, bunăstare socială, bunăstare a muncii, sărăcie, reguli, neoliberalism, cetățenie, Bourdieu

Trei rupturi analitice au fost necesare pentru a diagnostica inventarea unei noi guvernări a insecurității sociale, caracterizată prin mariajul dintre o politică asistențială restrictivă, de punere la muncă forțată

(„workfare”) și o politică penală expansivă, marcată de dezvoltarea pe scară largă a închisorii și a apendicilor sale („prisonfare”), așa cum anunțam în lucrarea mea, *Punishing the poor* (Wacquant, 2009a), pentru a înțelege

* Traducere din limba franceză făcută de conf. univ. dr. Petronel Dobrică.

astfel turnura politicilor publice adoptate de Statele Unite și apoi de alte societăți avansate angajate în dereglementarea economică și reducerea protecției sociale, în ultimele decenii ale secolului XX¹.

Prima constă în ieșirea din cuplul convențional „crimă-pedeapsă” care continuă să paralizaze dezbaterea politică și științifică asupra încarcerării, deși separarea lor este evidentă. A doua ruptură impune gândirea împreună a politicilor penale și a celor sociale, dat fiind faptul că cele două domenii ale acțiunii statului împotriva categoriilor defavorizate au la bază aceeași filozofie behavioristă, care se sprijină pe descurajare, supraveghere, stigmatizare și utilizarea graduală a sancțiunilor, în scopul modificării comportamentelor. *Welfare* transformată în *workfare* și închisoarea dezbrăcată de orice veleitate privind reinsertia formează de acum înainte o singură țesătură organizațională care vizează aceeași clientelă, prizonieră în zonele defavorizate ale orașului *dualizat*. *Workfare* și *prisonfare* acționează împreună, într-o manieră care face invizibile populațiile cu probleme – fie excluzându-le din registrele protecției sociale, fie trimițându-le în spatele gratiilor – pentru a le împinge în final către sectoarele periferice ale pieței de muncă secundare, aflată în plină explozie.

A treia ruptură vizează depășirea opoziției tradiționale între abordările materialiste și cele simbolice, originare în figurile totemice ale lui Marx și Durkheim, cu scopul de a recunoaște și reuni în analiză funcțiile instrumentale și cele expresive ale aparatului penal. Reunirea misiunilor de control și comunicare, gestiunea categoriilor defavorizate și afirmarea frontierelor sociale nete, permit depășirea analizelor comune, pentru a descoperi cum expansiunea și dezvoltarea închisorii și tentaculelor sale instituționale (libertate condiționată, probațiune, baze de date judiciare, discursuri tumultuoase asupra crimei și o violență culturală a denigrării delincvenților) au remodelat peisajul sociosimbolic și au condus la reconstruirea statului.

Un singur concept e suficient pentru a realiza simultan aceste trei rupturi: noțiunea de *câmp birocratic*, dezvoltată de Pierre Bourdieu (1993) în cursul ținut la College de

France la începutul anilor '90, utilă pentru a regândi statul ca instanță care monopolizează nu numai folosirea legitimă a violenței fizice (după schema clasică a lui Max Weber), ci, de asemenea, a violenței simbolice, și care fuzionează spațiul social și strategiile sociale, prin fixarea nivelului de conversie între diferitele specii de capital. În acest capitol extind formula lui Bourdieu în scopul de a sublinia contururile analitice și de a clarifica implicațiile teoretice ale modelului guvernării neoliberale a insecurității sociale la sfârșitul secolului, avansate în *Punishing the Poor*. În prima parte reiau și revizuiesc teza clasică a lui Piven și Cloward (1993[1971]) asupra controlului sărăciei prin ajutorul social și compar penalizarea ca tehnică de gestiune a populațiilor precarizate din societățile avansate cu viziunea lui Michel Foucault (1975) asupra locului închisorii în societatea disciplinară, teza lui David Garland (2001) asupra cristalizării „culturii controlului” în epoca modernității târzii și analiza politicii neoliberale elaborată de David Harvey (2005). Această trecere în revistă teoretică îmi va permite, în partea a doua, să schițez o caracterizare propriu-zis sociologică a neoliberalismului, caracterizare care se îndepărtează de portretul său economic obișnuit, centrat pe supremația pieței (expresie a ideologiei neoliberale). Voi argumenta ideea că un sistem penal activ, aflat în expansiune, nu este o deviere sau o eroare a neoliberalismului, ci una dintre componentele sale importante, alături de ajutorul social disciplinar și de „figura de stil a responsabilității individuale”. Cu alte cuvinte, închisoarea trebuie gândită nu ca simplu aparat tehnic de menținere a ordinii ci ca organ central al statului, a cărui desfășurare selectivă și agresivă în regiunile inferioare ale spațiului social este funciar antitetice cu concepția democratică despre cetățenie.

Când *workfare* și *prisonfare* se întâlnesc: repercusiuni teoretice

În *Mizeria lumii* și o serie de articole derivate din această lucrare, Pierre Bourdieu ne propune să concepem statul nu ca ansamblu

monolitic și coordonat, ci ca spațiu fragmentat de forțe care se înfruntă pentru a defini și distribui bunurile publice, spațiu pe care îl numește „câmp birocratic” (Bourdieu, 1993a ; Bourdieu, 1993b). Constituirea acestui spațiu este rezultatul unui lung proces istoric de concentrare a diferitelor forme de capital, în particular a „capitalului juridic, în calitatea sa de formă obiectivă și codificată a capitalului simbolic”, care permite statului să monopolizeze definiția oficială a identităților și administrarea justiției (Bourdieu, 1993a, 55). În perioada contemporană, câmpul birocratic e traversat de două lupte intestinale. Prima opune „înalta nobilime de stat”, decisă să promoveze reforme care să întărească logica pieței, „micii nobilimi de stat” compusă din funcționari de execuție, legați de misiunile tradiționale ale administrației publice. A doua luptă opune ceea ce Bourdieu numește „Mâna stângă” și „Mâna dreaptă” a statului. Mâna stângă, versantul feminin al Leviathanului, e reprezentată de ministerele însărcinate cu „funcții sociale” – învățământ, sănătate, locuință, protecție socială și muncă – care oferă protecție și sprijin populațiilor lipsite de capital economic și cultural. Mâna dreaptă, partea masculină, e însărcinată cu aplicarea noii discipline economice, prin intermediul reducerilor bugetare, incitărilor fiscale și dereglementării economice.

Invitându-ne să înțelegem în același cadru conceptual diferitele sectoare ale statului, care afectează condițiile și șansele de viață ale categoriilor populare și să realizăm faptul că aceste sectoare sunt implicate în raporturi de cooperare antagoniste pentru că se înfruntă pentru a exercita preeminența în interiorul câmpului birocratic, această concepție ne ajută să cartografiem tranziția în curs, de trecere de la tratamentul social la gestiunea penală a marginalității urbane. *Punishing the poor* umple o lacună în modelul lui Bourdieu, inserând în el poliția, justiția și închisoarea, ca părți componente ale mâinii drepte a statului, alături de Ministererele Economiei și Bugetului. Politicile penale trebuie aduse de la periferie în centrul analizei privind recompunerea și redistribuirea programelor publice care urmăresc controlul

tensiunilor asociate cu creșterea sărăciei și accentuarea disparităților generate de abandonarea contractului fordisto-keynsian. Noua guvernare a insecurității sociale, aplicată în Statele Unite și propusă drept model altor țări avansate, implică în același timp o deplasare de la latura socială către latura penală a statului (care se manifestă prin realocarea bugetelor și personalului ca și prin schimbarea priorităților în registrul discursiv) și colonizarea sectorului social de către logica panoptică și punitivă, caracteristică unei birocrății penale care a renunțat la obiectivul reinsertiei sociale. Deplasarea activității statului din zona socială către cea penală precum și penalizarea insidioasă a protecției sociale conduc la *remasculinizarea Statului*, ca reacție la bulversările provocate în câmpul politic de către mișcările feministe și instituționalizarea drepturilor sociale, antinomice logicii mercantilizării. În acest context, prioritatea acordată datoriilor în raport cu drepturile, sancțiunilor în raport cu sprijinul, retorica rigidă a „obligățiilor cetățenești” și reafirmarea marțială a capacității statului de a plasa „populațiile cu probleme” (beneficiarii ajutoarelor sociale și delincvenții) într-un raport ierarhic de dependență și de supunere față de managerii de stat, prezentați ca protectori autoritari ai societății împotriva celor care se comportă rău : toate aceste politici publice anunțate și promovează trecerea de la statul „maternalist” și protector al erei fordiste-keynsiene, către noul stat „paternalist” și autoritar al neoliberalismului (Young, 2005, 16).

În celebrul lor studiu *Regulating the Poor*, Francisc Fox Piven și Richard Cloward au creat un model influent asupra modului de a gândi gestionarea sărăciei în capitalismul industrial. Conform acestui model, statul lărgeste sau restrânge programele sale de ajutor social într-o manieră ciclică, în funcție de creșterile și scăderile economice, astfel încât să răspundă fluctuațiilor pieței muncii și să limiteze perturbările sociale, pe care creșterea șomajului și a mizeriei le generează în sânul claselor populare. Fazele de extensie a ajutorului social servesc la „înăbușirea dezordinilor civile” care amenință

ordinea stabilită, pe când fazele de restrângere vizează „respectarea disciplinei pieței muncii”, presându-i pe beneficiari către piața angajării (Piven, Cloward, 1993, *passim*). *Punishing the poor* admite că acest model a funcționat bine în perioada fordistă-keynsiană, că explică cele două vârfuri de creștere a ajutorului social observate în Statele Unite ca urmare a Marii Crize și a turbulențelor anilor '60, dar afirmă că modelul a devenit caduc ca urmare a remodelării neoliberale a statului, de-a lungul ultimilor 30 de ani. În epoca salariatului fragmentat, a capitalului hipermobil și a accentuării inegalităților și anxietăților sociale, „rolul central al ajutorului social în reglarea muncii precare și în menținerea ordinii sociale” (Piven, Cloward, 1993) se vede completat și suplimentat printr-o vigoasă desfășurare a poliției, justiției și închisorii, în zonele inferioare ale spațiului social. Supervizării săracilor doar de către Mâna stângă a statului îi succede un dublu control al mizeriei, prin acțiunea conjunctă a *welfare*, devenit *workfare* punitiv, și a unei birocrății penale, diligentă și beligerantă. Dinamica ciclică a extinderii și restrângerii efortului social al Statului face loc limitării continue a protecției sociale, asociată cu o expansiune necontrolată a *prisonfare*.

Putem clarifica cuplajul instituțional al Mâinii stângi și Mâinii drepte a statului, sub egida aceleiași ideologii disciplinare a behaviorismului și moralismului, reamintind originea istorică comună a asistenței săracilor și utilizării închisorii, din perioada trecerii haotice de la feudalism la capitalism. Aceste două politici au fost concepute în secolul al XVI-lea, cu scopul de a „absorbi și regla masele de oameni dezrădăcinați și frustrați” în timpul acestei tranziții istorice². La fel, cele două politici au fost reorganizate în perioada ultimelor două decenii ale secolului XX, ca răspuns la dislocările socioeconomice provocate de neoliberalism: numai în deceniul 1980, pe lângă reducerea ajutoarelor sociale, California a votat aproape o mie de legi care extindeau utilizarea pedepselor cu închisoarea; la nivel federal, reforma din 1996 care marchează *the end of welfare as we know it* (promisiune și slogan al primei

campanii prezidențiale a lui Bill Clinton) a fost completată cu „Violent Crime Control and Law Enforcement Act” din 1993 (cea mai mare creștere a pedepselor penale din istoria americană) și întărită prin „No Frills Prison Act” din 1995 (care finanța creșterea parcului penitenciar și elimina accentul pus pe reinserție).

Cuplajul instituțional al ajutorului social și încarcerării, ca instrumente de gestionare a săracilor, poate fi înțeles, de asemenea, prin relevarea similarităților structurale, funcționale și culturale între *workfare* și *prisonfare* ca *people-processing institutions*, concentrate asupra populațiilor cu probleme (Hasenfeld, 1972, 256-263). Acest cuplaj a fost facilitat de transformarea statului social (*welfare*) într-o direcție punitivă și de activarea sistemului penal pentru a gestiona numărul în creștere al clientelei obișnuite a sistemului de ajutor social – penalizarea progresivă a *welfare* găsind astfel ecou în versiunea degradată a „*welfarizării*” închisorii. Reformele lor paralele, realizate în cursul ultimilor 30 de ani, au permis cimentarea convergenței lor organizaționale, în ciuda faptului că se supuneau unor principii opuse. Erodarea progresivă a autorului social și recompunerea sa în *workfare* în 1986 au fost realizate prin restrângerea intrării în sistemul asistenței sociale, prin reducerea duratei ajutoarelor și accelerarea ieșirii din sistem, ceea ce a condus la o reducere spectaculoasă a numărului de beneficiari (care scade de la aproximativ cinci milioane de familii în 1992, la mai puțin de două milioane un deceniu mai târziu). Tendințele politicii penale au urmat o curbă exact inversă: plasarea în spatele gratiilor a fost facilitată, durata șederii în închisoare a crescut, iar eliberările condiționate au fost reduse, toate acestea având drept rezultat o creștere spectaculoasă a populației carcerale (aceasta a crescut cu un milion de persoane, în cursul deceniului 1990). Finalitățile operatorii ale *welfare* au trecut de la un *people processing* pasiv la o muncă activă de *people changing* după 1998, și îndeosebi după abolirea programului AFDC (Aid to Families with Dependent Children) în 1996, în vreme ce, paralel, închisoarea evolua

în direcția inversă, trecând de la obiectivul reformării deținuților (fixat de filozofia reinsertiei, dominantă din anii '20 până la mijlocul anilor '70), la logica unui simplu stocaj (funcția închisorii fiind redusă la pedepsirea și neutralizarea indivizilor).

Rădăcinile lor istorice comune, isomorfismul organizațional și convergența operatorie a polilor asistențiali și penitenciari în câmpul birocratic nord-american, au fost consolidate de faptul că profilele sociale ale beneficiarilor lor sunt practic identice (vezi Wacquant, 2009a). Beneficiarii programului AFDC (principalul program de asistență a săracilor până în 1996) și deținuții sunt două populații care trăiesc cu 50% sub pragul oficial de sărăcie (pentru jumătate și respectiv două treimi dintre ei); aceste două populații sunt, într-o manieră disproporționată, populație neagră și hispanică (37% și 18%, respectiv 41 și 19%); marea majoritate n-a terminat studiile secundare și sunt afectați de handicapuri fizice și mentale destul de severe pentru a împiedica participarea pe piața muncii (44% dintre mamele beneficiare AFDC, respectiv 37% dintre deținuți). În plus, aceste două populații sunt puternic legate între ele prin raporturi de rudenie, de căsătorie și de vecinătate; marea majoritate a indivizilor care le compun provin din aceleași menajuri sărace, trăiesc în aceleași cartiere devastate, fac față aceluiași orizont închis, în partea de jos a structurii sociale și etnice.

Punishing the Poor demonstrează nu numai că Statele Unite au trecut de la un tratament simplu (asistențial) al săracilor către o dublă reglare (asistențială și penitenciară), ci, de asemenea, că „dezvoltarea trunchiată a politicilor sociale”, disecată cu talent de Piven și Cloward (1993, 409), este legată de desfășurarea hipertrofică și hiperactivă a politicilor penale, printr-o dublă relație, causală și funcțională. *Mizeria Americii sociale și grandoarea Americii carcerale la sfârșitul secolului XX sunt cele două fețe ale aceleiași transformări politice*. Generozitatea celei de-a doua e direct proporțională cu avariția primeia și crește în măsura în care cele două mișcări sunt impulsionate de filozofia behaviorismului moral. Aceleași caracteristici

structurale ale statului american – fragmentarea birocratică și prejudecățile etnorasiale, bifurcarea instituțională între o „asigurare socială” universală (*social insurance*) și un ajutor social categorial și condițional (*welfare*), precum și privatizarea asistenței celor dezavantajați, care au facilitat atrofia organizată a sectorului social, în reacție la criza rasială a anilor '60 și tulburările economice ale anilor '70, au favorizat de asemenea hipertrofia necontrolată a sectorului penal împotriva aceleiași populații precarizate. În plus, „impactul multiform al sclavagismului și rasismului instituțional asupra construcției spațiului politic american” și-a făcut simțite efectele nu numai asupra „subdezvoltării” ajutoarelor sociale și „sistemului de guvernare, fragmentat și descentralizat”, care distribuie aceste ajutoare celor mai dezavantajați, dar și asupra supra-dezvoltării și incredibilei severități a laturii sale penale. Diviziunea etnorasială și activarea stigmatului de *blackness* ca indicator al pericolozității indivizilor sunt esențiale pentru a înțelege, pe de o parte, atrofia inițială și degradarea accelerată a statului social american, care a urmat apogeului mișcărilor pentru drepturile civile și, pe de altă parte, ușurința și zelul stupefiant cu care statul penal s-a ridicat pe ruinele statului social³.

Revenind asupra bifurcării istorice între problema socială și cea criminală realizată la sfârșitul secolului al XIX-lea, *constrângerea punitivă*, ca tehnică de gestionare a adâncirii marginalității urbane, a reunificat politicile sociale și penale la sfârșitul secolului XX. Desfășurarea tehnicilor punitive a exploatat anxietatea socială difuză care exista în regiunile inferioare și intermediare ale spațiului social, anxietate generată de fragmentarea salariatului și accentuarea inegalităților, pentru a o converti în animozitate populară față de beneficiarii ajutoarelor sociale, ca și față de infractorii stradali, prezentați drept două categorii înrudite, care afectează ordinea socială prin morală îndoielnică și comportamentul lor deviant și care, din aceste cauze, trebuie plasați sub o tutelă severă. Noua guvernare a mizeriei, inventată de către Statele Unite pentru a impune normalizarea insecurității sociale, dă astfel o semnificație nouă noțiunii de *poor relief*: constrângerea

punitivă vizează nu asistarea săracilor ci a *societății săracilor*, făcând să „dispară” pe cei mai perturbatori dintre ei din registrele ajutorului social aflat în reducere, pe de o parte, pentru a-i închide în donjoanele în expansiune ale fortăreței carcerale, pe de altă parte.

Michel Foucault a propus cea mai influentă analiză asupra ascensiunii și rolului închisorii în modernitatea capitalistă; consider că este util să-mi situez argumentația în contextul interogațiilor pe care această analiză le-a orientat și stimulat. Sunt de aceeași părere cu autorul *Surveiller et Punir*, în ideea de a concepe pedeapsa ca forță proteică și fertilă, definiție care ne obligă să-i acordăm un loc central în studiul puterii contemporane (Foucault, 1975). Deși mijlocul său constă la origine în aplicarea coerciției legale, pedeapsa trebuie înțeleasă nu prin prisma îngustă și tehnică a represiei, ci prin recursul la noțiunea de producție. Desfășurarea agresivă a statului penal a generat într-adevăr noi categorii și noi discursuri, noi corpuri administrative și noi politici guvernamentale, tipuri sociale și corpuri de cunoaștere novatoare, atât în domeniul social, cât și în domeniul penal (Wacquant, 2008b). În acest punct însă, perspectiva mea diferă în mod net de portretul elaborat de Foucault emergentei și funcționării societății punitive, și asta în patru puncte centrale.

Mai întâi, Foucault s-a înșelat atunci când a anunțat retragerea închisorii. Dacă dispozitivele disciplinare s-au difuzat și diversificat fără îndoială, conform unui proces meta-static, pentru a-și trasa rețelele sinuoase de control de-a lungul societății, cu toate astea închisoarea nu și-a abandonat locul său istoric și nu și-a „pierdut rațiunea de a exista” (Foucault, 1975, 304-305). Dimpotrivă, utilizarea pedepsei cu închisoarea a cunoscut o zdrobitoare revenire în forță și s-a reafirmat ca una dintre misiunile centrale ale Leviathanului, chiar în momentul în care Foucault și adepții săi îi proclamau declinul. După elanul disciplinar fondator de la sfârșitul secolului al XVI-lea și consolidarea sa în secolul al XIX-lea, începutul secolului prezent constituie a treia „vârstă a încarcerării”

cum anticipase penalistul Thomas Mathiesen în 1990 (Mathiesen, 1990). Apoi, oricare ar fi fost modurile de folosire a lor în secolul al XVIII-lea, tehnologiile disciplinare n-au fost aplicate în sânul sistemului penitenciar supradimensionat și supraîncărcat al sfârșitului nostru de secol. Clasificarea ierarhică, organizarea meticuloasă a folosirii timpului, lupta contra inactivității, supravegherea strânsă și înregistrarea corpurilor: aceste tehnici de „normalizare” penală au devenit impracticabile datorită haosului demografic generat de suprapopulare, rigidității birocratice, epuizării resurselor și indiferenței deliberate, chiar ostilității autorităților penale față de reinsertie⁴. În locul „dresajului” destinat obținerii de „corpuri docile și productive”, postulatul de Foucault, închisoarea contemporană urmărește neutralizarea brută, retribuția oarbă și simpla depozitare a corpurilor – cel puțin prin rezultate, dacă nu prin intenție. Dacă există „ingineri de conștiință” și „ortopezi ai individualității”, în mod cert ei nu sunt utilizați de către administrația penitenciară (Foucault, 1975, 301).

În al treilea rând, „dispozitivele de normalizare”, asigurate în instituția penitenciară, nu s-au extins în societate în maniera în care capilarele irigă ansamblul corpului. Dimpotrivă, extinderea „plasei penale” sub regimul neoliberal a fost extrem de discriminatorie: în pofida unei creșteri spectaculoase a criminalității de întreprindere (atestată de scandalurile financiare provocate de *Savings and Loans* la sfârșitul anilor '80) și căderii Enron, un deceniu mai târziu, această „plasă penală” nu a atins practic decât locuitorii regiunilor celor mai de jos ale spațiului social și fizic. Faptul că selectivitatea socială și etnorasială a închisorii s-a menținut, dacă nu chiar s-a întărit, în aceeași perioadă în care numărul indivizilor trimiși în închisoare a explodat, demonstrează că penalizarea nu este logica dominantă care traversează indistinct ordinea socială, pentru a-i aranja și lega componentele. Dimpotrivă, e vorba despre o tehnică părtinitoare, care acționează în funcție de criterii de clasă, etnicitate și zonă socială; rezultatele acțiunii acestei tehnici constau în divizarea populațiilor și diferențierea

categoriilor în funcție de concepțiile prestabilite asupra valorilor morale. În zorii secolului XXI, subproletariatul din Statele Unite trăiește într-o „societate punitivă”, ceea ce nu e cazul pentru clasele medii și superioară din această țară. La fel, eforturile care urmăresc importarea și adaptarea în Europa a metodelor și sloganurilor de menținere a ordinii, așa cum sunt ele aplicate în Statele Unite – de exemplu, politica zisă a toleranței zero, imposibilitatea reducerii pedepsei pronunțate, și centrele de reeducare pentru minori –, au fost orientate spre infractorii proveniți din clasele populare și spre imigranții din cartierele rău famate, în contextul panicii generate de „ghetoizare”, care bânuie continentul de un deceniu (Wacquant, 2009b).

În fine, cristalizarea unei *pornografii securitare*, pornind de la accelerarea activității penale, pusă în scenă și în operă în scopul principal de a fi exhibită în forme ritualizate de către autorități – a căror paradigmă este dată de reintroducerea coloanelor de condamnați în zeghe în statele din sudul Americii Unite – sugerează că anunțul dispariției „spectacolului pedepsirii” este într-o măsură prematur. „Redistribuirea economiei pedepsei” (Foucault, 1975, 13) în perioada postfordistă a antrenat nu dispariția sa din spațiul public, cum gândea Foucault, ci relocarea sa instituțională, elaborarea sa simbolică și proliferarea sa socială mai mult decât orice se putea imagina la momentul apariției *Surveiller et Punir*. De-a lungul ultimului sfert al secolului trecut, a apărut și a proliferat o întreagă galaxie de noi forme culturale și sociale, în realitate o veritabilă industrie de reprezentări asupra infractorilor și agenților de menținere a ordinii. Teatralizarea penalității a migrat din zona statului către mediile comerciale și câmpul politic *in toto* și s-a extins dincolo de ceremonia finală a sancționării, în așa fel încât a cuprins întregul lanț penal, acordând un loc privilegiat operațiunilor poliției în cartierele defavorizate și confruntărilor judiciare care implică celebriți. Place de Greve, unde regicidul Damiens fusese supliciat, a fost astfel înlocuită nu de Panopticon, ci de televiziunea prin cablu consacrată afacerilor judiciare

(Court TV) și prin abundența emisiunilor de „tele-realitate” asupra temei crimei și pedepsei (Cops, 911, America’s Most Wanted, American Detective, Bounty Hunters, Inside Cell Block F. etc.), fără a uita utilizarea justiției penale ca material privilegiat în presa cotidiană și seriile de televiziune (Law and Order, CSI, Prison Break etc.). Tot atâtea motive pentru a spune că închisoarea n-a „înlocuit jocul social al semnelor pedepsei și sărbătorii gălăgioase care le pune în evidență” (Foucault, 1975, 134). Mai degrabă închisoarea joacă, în raport cu acest joc al pedepsei, rolul de „boltă instituțională”. Peste tot marioneta securitară a generat un teatru civic de prim plan, pe scena căruia aleșii se produc pentru a dramatiza normele morale și a-și exhiba regăsită lor capacitate pentru acțiune eficientă împotriva criminalității, reafirmând astfel pertinenta politică a Leviathanului, chiar în momentul în care îi organizează neputința în raport cu piața.

Aceste observații ne conduc la problema profitului politic obținut din accentuarea penalizării, tema centrală a cărții lui Garland, *The Culture of Control*, cea mai ambițioasă lucrare după cele ale lui Foucault, asupra problemei întâlnirii dintre crimă și ordinea socială. După Garland, „configurațiile sociale, economice și culturale proprii modernității târzii (*late modernity*)” au determinat „o nouă experiență colectivă a crimei și insecurității”, căreia autoritățile i-au dat o lectură reacționară și un răspuns bifid, combinând adaptarea practică a „parteneriatelor preventive” cu defăimarea isterică prin intermediul „segregării punitive” (Garland, 201, 139-147, *passim*). Reconfigurarea controlului criminalității care i-a urmat trădează incapacitatea celor puternici de a înregimenta indivizii și de a normaliza societatea contemporană, iar caracterul său disjunct face evidente limitele suveranității „Statului”. Pentru Garland, „cultura controlului” care se dezvoltă în jurul unei „noi dileme criminologice”, născută din asocierea unui nivel ridicat al criminalității și limitele asumate ale justiției penale, indică și maschează, în același timp, un eșec politic. *Punishing the Poor* afirmă, dimpotrivă, ideea conform căreia constrângerea punitivă s-a

dovedit a fi un succes remarcabil din punct de vedere al strategiei politice: departe de a eroda „unul dintre miturile fondatoare ale societății moderne” conform căruia „statul suveran este capabil să asigure menținerea legii și ordinii” (Garland, 2001, 109), această constrângere l-a revitalizat. Observația este valabilă în cazul Statelor Unite, unde liderii celor două partide au realizat consensul complet asupra beneficiilor presupuse de politicile penale punitive orientate către cartierele segregate și dezmoștenite ale *inner city* (Chih Lin, 1998), după cum este valabilă, de asemenea, în Europa: Blair în regatul Unit, Berlusconi în Italia, Chirac și Sarkozy în Franța, toți aceștia au utilizat imaginea marțială și curajoasă de „luptători împotriva crimei”, decizi să „curețe” orașul, pentru a obține victoria în alegeri⁵.

Ridicând insecuritatea generată de delincvență (*sicherheit, sicurezza, seguridad* etc.) la nivel de prim rang al priorităților guvernamentale, decidenții politici au condensat anxietatea difuză și resentimentul etnic în creștere, generate de dezintegrarea contractului fordismo-keynsian, pe care le-au dirijat împotriva delincvenților de stradă (în general minoritari etnici), desemnați vinovați pentru dezordinea socială și morală din orașe, alături de beneficiarii-profitatori ai sistemului de ajutor social. Desfășurarea statului penal în tandem cu *workfare*-ul disciplinar a oferit nobilimii de stat instrumentul necesar pentru a susține dereglementarea salariatului și, în același timp, pentru a controla reacțiile sociale produse de această dereglementare, la baza ierarhiei sociospatiale. Mai important, această desfășurare a permis politicianilor să umple deficitul de legitimitate pe care l-au înregistrat ca urmare a reducerii ajutoarelor economice și a formelor de protecție socială furnizate de Leviathan. Prin urmare, *contrar* lui Garland, susțin că penalizarea sărăciei urbane a servit drept vehicul eficace pentru *reafirmarea ritualizată a suveranității statului* în domeniul restrâns și teatralizat al menținerii ordinii, fixată ca prioritate *special în acest scop*, chiar în momentul în care același stat accepta incapacitatea în care se afla de a controla fluxurile de capital, de corpuri și de semne care-i

traversează frontierele. Această divergență de diagnostic general conduce la detașarea a trei diferențe majore în perspectivele noastre asupra derivei punitive din țările din lumea întâi.

În primul rând, tendința dezlănțuită către penalizare, manifestată începând cu sfârșitul secolului trecut, nu constituie un răspuns în raport cu insecuritatea generată de *delincvență*, ci este o reacție la insecuritatea *socială*. Pentru a fi mai precis, curente de anxietate socială care agită societățile avansate sunt legate strâns de insecuritatea socială *obiectivă* cu care se confruntă clasa muncitoare post-industrială, a cărei condiții materiale de viață s-au deteriorat, pe măsura creșterii salariatului instabil și prost plătit, lipsit de avantajele și formele de protecție convenționale, și în insecuritatea socială *subiectivă* din sânul clasei medii, ale cărei perspective de conservare sau de mobilitate socială au fost puse sub semnul întrebării, odată cu intensificarea competiției pentru pozițiile sociale valorizate și reducerea concomitentă a ofertei statului de bunuri publice. Ideea lui Garland, după care „ratele ridicate ale criminalității au devenit un fapt social normal, un element obișnuit în conștiința modernă, un risc cotidian care trebuie evaluat și gestionat” de către „populație în ansamblul său” și îndeosebi de către clasa medie, e contrazisă de studiile privind victimizarea. Statisticile oficiale arată că încălcarea legii în Statele Unite s-a diminuat sau a stagnat în ultimii 20 de ani care au urmat jumătății deceniului 1970, înainte de a scădea accentuat în cursul anilor '90, în timp ce expunerea la violență a continuat să varieze puternic în funcție de localizarea în spațiul social și fizic (Wacquant, 2009B, 144-147). La fel, țările europene care prezintă rate ale infracționalității similare sau superioare celei din Statele Unite (cu excepția a două categorii specifice de infracțiuni, furturile cu violență și omorurile, care nu constituie decât o parte infimă în ansamblul infracțiunilor) au răspuns totuși foarte diferit fluctuațiilor criminalității, cu nivele de încarcerare care variază între 12% și 20% față de nivelul nord-american.

Această situație ne conduce către o a doua diferență: pentru Garland, reacția statului în raport cu dilema generată de criminalitatea

accentuată și eficiența scăzută a justiției a îmbrăcat o formă disjunctă, chiar schizoidă, în timp ce eu am indicat coerența globală a acestui tablou. Această coerență nu apare însă decât atunci când analiza depășește cuplul „crimă/pedeapsă”, pentru a acoperi gama completă a politicilor publice care vizează populațiile aflate în situații precare, astfel încât să lege evoluțiile penale de restructurarea socioeconomică a lumii urbane, pe de o parte, *workfare* și *prisonfare*, pe de altă parte. Ceea ce Garland definește drept „ambivalența structurată a răspunsului statului” e nu atât o ambivalență, cât îndeosebi un efect al diviziunii organizaționale a activității de gestionare a săracilor. Aici este utilă teoria despre stat propusă de Bourdieu, pentru că ne permite să discernem faptul că strategiile „adaptative”, care recunosc limitele capacității statului în controlul delincvenței sunt dezvoltate în sectorul penal al câmpului *birocratic*, pe când ceea ce Garland numește „strategiile nonadaptative” ale „defăimării și demonstrativității”, vizând reafirmarea aceleiași capacități, sunt aplicate în câmpul *politic*, în particular în raporturile cu câmpul jurnalistic⁶.

În al treilea rând, alături de alte analize asupra tendințelor contemporane asupra temei pedepsirii, cum sunt cele ale lui Jock Young, Franklin Zimring și Michel Tonry, Garland vede în accentuarea tendinței punitive o creație de natură reacționară, legată de politicienii de dreapta (Young, 1999; Zimring *et al.*, 2001; Tonry, 2004). Spre deosebire, *Punishing the Poor* arată, mai întâi, că penalizarea sărăciei nu este o simplă întoarcere în trecut, ci, dimpotrivă, o autentică inovație instituțională și, în al doilea rând, că această inovație nu este nicicum apanajul politicilor neoconservatoare. Dacă politicienii de dreapta au inventat formula, ea n-a fost mai puțin utilizată și rafinată de către rivalii de centru și chiar de către „progresiști”. De fapt, președintele în a cărui perioadă încarcerarea a cunoscut cea mai puternică expansiune din toată istoria americană nu este Ronald Reagan, ci William Jefferson Clinton. De cealaltă parte a Atlanticului, Blair în Marea Britanie, Schroedder în Germania, Jospin în Franța,

Alema în Italia și Gonzales în Spania sunt cei care au negociat trecerea către penalizarea proactivă, și nu predecesorii lor conservatori. Explicația stă în faptul că motorul accentuării penalității *nu este modernitatea avansată, ci neoliberalismul*, adică un proiect politic care poate fi urmat la fel de bine de către politicienii de dreapta sau de stânga.

Amestecul pestrîț de tendințe de toate felurile pe care Garland le reunește sub termenul acoperitor de „modernitate tardivă” – „dinamica modernizării producției capitaliste și a schimburilor comerciale, bulversarea compoziției menajurilor și a legăturilor de rudenie, schimbările produse în ecologia urbană și demografie, efectele generate de media electronică, „democratizarea vieții sociale și culturale” – nu este doar excesiv de vag și caracterizat de corelații foarte slabe. Aceste tendințe nu sunt nicicum proprii ultimelor decenii ale secolului trecut: unele dintre ele sunt specifice Statelor Unite; altele s-au afirmat într-o manieră pronunțată în țările social-democrate ale Europei de nord, tocmai acelea care n-au fost invadate de valul internațional al penalizării⁷. „Modernitatea târzie” este un fenomen gradual și evolutiv, în timp ce mutațiile înregistrate în domeniul penalității sunt abrupte și revoluționare.

Punishing the Poor susține că nu „riscurile și angoasele” unei „societăți deschise, permeabile și mobile, proprii modernității târzii” (Garland, 2001, 165) sunt cele care au suscitât replica punitivă împotriva categoriilor sociale inferioare, percepute ca „nedemne de eforturile societății”, deviante și irecuperabile, ci, dimpotrivă, insecuritatea specific *socială*, generată de fragmentarea salariatului, accentuarea diviziunilor de clasă și eroziunea ierarhiei etnorasiale, care-i afectează pe albi în Statele Unite și pe nativi în Europa occidentală. Expansiunea bruscă și exaltarea consensuală a statului penal după mijlocul anilor '70 nu constituie produsul unei lecturi reacționare din punct de vedere cultural asupra „modernității târzii”, ci, dimpotrivă, un răspuns al clasei dominante, care urmărește redefinirea perimetrului și misiunilor Leviathanului, în sensul instalării unui nou regim economic,

fondat pe hipermobilitatea capitalului și flexibilitatea muncii și înfrânării dezordinilor sociale generate la baza ordinii urbane de politicile de dereglementare a pieței și destrămării statului social, elemente care constituie pilonii fondatori ai neoliberalismului.

Către o nuanțare sociologică a neoliberalismului

Inventarea dublului control al părților precarizate din proletariatul postindustrial prin intermediul cuplării politicilor sociale și penale la baza unei structuri de clasă polarizate constituie o inovație structurală majoră, care scapă modelului privind tratamentul social al sărăciei elaborat de Piven și Cloward, din momentul caducității contractului fordisto-keynesian. Nașterea acestui dispozitiv instituțional scapă, de asemenea, conceptului de „societate disciplinară” elaborat de Michel Foucault, după cum nu e surprins de noțiunea de „cultură a controlului” a lui David Garland: nici una, nici alta nu sunt utile pentru a explica creșterea neprevăzută a selectivității socio-etnice severe și a traseului organizațional specific, în forma virajului abrupt, luat de tendințele penale în ultimele decenii ale secolului XX. Pentru că utilizarea mijloacelor punitive în gestionarea marginalității urbane, prin mișcarea simultană a retragerii protecției sociale și extinderea acțiunii poliției și a sancțiunilor cu închisoarea, îmbinarea lor în forma carceral-asistențială, nu constituie produsul unei etape a dezvoltării societale – fie că e vorba despre creșterea „bioputerii” sau de instalarea „modernității târzii” –, ci constituie, în cele din urmă, un exercițiu de remodelare a statului (*state crafting*). Nașterea acestui dispozitiv instituțional face parte din redefinirea corelativă a perimetrului, misiunilor și capacităților autorităților publice, pe terenul economic, social și penal. Această reconfigurare a fost extrem de rapidă, amplă și profundă în Statele Unite; ea este în curs – sau se pune problema ei – în toate societățile avansate supuse presiunii practice și ideologice ale patronului american.

Faptul e atestat de tendințele recente care pot fi observate în Franța: această țară a renunțat la restricțiile privind munca part-time, ca și pe cele privind munca pe timpul nopții și în weekend. Guvernele de dreapta, ca și cele de stânga, au susținut activ dezvoltarea contractelor de muncă cu durată determinată, munca sezonieră și contractele prost plătite și au extins prerogativele angajatorilor în domeniile angajării, concedierii și utilizării orelor suplimentare. Toate acestea au avut ca rezultat creșterea numărului salariilor precare, care au trecut de la 1,7 milioane în 1992 la 2,8 milioane în 2007 – altfel spus, de la 8,6% la 12,4% din forța de muncă (Maurin și Savidan, 2008). În iunie 2008, Franța a instituit RSA (Revenu Minimal d'Insertion, care se ocupă de 1,3 milioane de persoane defavorizate), un program conceput pentru a-i împinge pe beneficiarii ajutorului social către zonele inferioare ale pieței muncii, prin intermediul subvențiilor publice pentru lucrătorii săraci, obligați de acum înainte să accepte locurile de muncă propuse (Grandquillot, 2009). În același timp, supervizarea ajutoarelor de șomaj este în curs de a fi încredințată operatorilor privați, care, pe de o parte, au autoritatea de a stopa drepturile beneficiarilor care refuză două oferte de muncă și care, pe de altă parte, obțin o primă financiară pentru fiecare client pe care îl „plasează” pe piața muncii. În registrul penal, virajul punitiv inițiat de guvernul zis al „dreptei plurale” condus de către Lionel Jospin între 1998 și 2002, amplificat apoi de guvernările succesive ale lui Jacques Chirac și Nicolas Sarkozy, a condus la adoptarea unor măsuri de expansiune penală fără precedent (Bonelli, 2008): intensificarea activității poliției în cartierele din periferiile urbane, controlul strict al adolescenților, utilizare intensă a pedepselor cu închisoarea pentru delictele de stradă (în timp ce, în aceeași perioadă, dreptul afacerilor era în bună măsură depenalizat), instituirea formulei „pledez vinovat” și utilizarea pe scară largă a procedurilor zise de flagrant delict pentru încălcări minore ale legii, pedepsele pentru tinerii recidiviști, cotă anuală de imigranți clandestini care trebuie

expulzați și detenție nedefinită pentru anumite categorii de ex-delinvenți sexuali. Bugetul penitenciar al acestei țări a trecut de la 1,4 miliarde de euro, pentru 22.000 de supraveghetori care păzeau 48.000 de deținuți în 2001, la 2 miliarde de euro, pentru 24.000 de gardieni și 64.000 de deținuți în 2009 (Wacquant, 2009a).

Urmărirea rădăcinilor și modalităților trecerii stupefiante a Statelor Unite către hiperincarcerare deschide o cale de acces privilegiată către *sanctum*-ul Leviathanului neoliberal și ne conduce spre articularea a două teze teoretice majore. Prima constă în ideea că *aparatul penal constituie un organ central al statului*, care exprimă suveranitatea și este utilizat pentru a impune categorii, a consolida diviziuni materiale și simbolice și a modela raporturile și comportamentele sociale, prin penetrarea selectivă a spațiului social și fizic. Poliția, tribunalele și închisoarea nu sunt simple apendice tehnice care servesc la menținerea odinei legale (cum ar dori dreptul și criminologia), ci vectori ai producției politice a realității și ai supervizării populației sărmâne și depreciate, precum și ale teritoriilor care le sunt atribuite (Wacquant, 2008a). Analizii genezei statului în Europa modernă, de la Norbert Elias la Charles Tilly, trecând prin Gianfranco Poggi, recunosc pe deplin faptul că monopolizarea forței, și deci construcția unei mașinării birocratice pentru a supraveghea, acuza, judeca și pedepsi pe cei care încalcă legea, capabilă să pacifice societatea, a jucat un rol cheie în afirmarea Leviathanului. Analizii erei neoliberale au luat act de faptul că reconfigurarea statului după denunțarea pactului social keynsian nu implică doar noi acțiuni care vizează promovarea competitivității internaționale, inovația tehnică și flexibilitatea salarială (Jesop, 1994, 251-279; Streek, Thelen, 2005; Levy, 2006), ci, de asemenea, într-o manieră distinctă, reafirmarea febrilă a misiunii sale penale, urmărită de acum înainte într-un registru managerial și pornografic.

De fapt, a doua teză avansată prin *Punishing the Poor* este că revoluția capitalistă în curs, pornită „de sus”, denumită în mod comun *neoliberalism*, implică extinderea și exaltarea

sectorului penal al câmpului birocratic, astfel încât statul să poată jugula reverberațiile cauzate de difuziunea insecurității sociale în straturile inferioare ale ierarhiei sociale și etnice și să domolească nemulțumirea populară suscitată de restrângerea funcțiilor sale economice și sociale tradiționale. Neoliberalismul rezolvă ceea ce, din punctul de vedere al „culturii controlului” (Garland), constituie un paradox enigmatic al modernității târzii, mai exact ideea conform căreia „controlul este de acum înainte întărit în toate domeniile vieții sociale – cu excepția singulară și uimitoare a *economiei*, în pofida faptului că acest domeniu dereglementat constituie sursa majorității riscurilor contemporane” (Garland, 2001, 165, cu sublinierea mea). Remodelarea neoliberală a statului explică de asemenea deformarea socială, etnorasială și spațială care afectează simultan retragerea din domeniul intervenției sociale și expansiunea acțiunii penale: populațiile atinse în modul cel mai direct și negativ de schimbările convergente de pe piața muncii și din sectorul ajutoarelor publice se dovedesc de asemenea „beneficiarele” privilegiate ale generozității autorităților penale. Aceasta este situația în Statele Unite, unde boom-ul carceral a vizat îndeosebi subproletariatul de culoare, prins în capcana hiperghetoului. Același fenomen are loc în Europa de Vest, unde clientela prioritară a sistemului carceral, aflat de asemenea în expansiune, e compusă în principal din șomeri și muncitori precari, imigranți post-colonialii, toxicomani din clasa inferioară și alte epave ale străzii (Wacquant, 2009b, 87-102).

În fine, neoliberalismul este strâns corelat cu difuziunea internațională a politicilor punitive pe dublul front, penal și social. Nu întâmplător, țările care au importat prima dată măsurile asistențiale de tip *workfare*, destinate să disciplineze muncitorii precari, apoi diverse dispozitive de justiție penală inspirate din Statele Unite, sunt țările din Commonwealth, care au dezvoltat, de asemenea, politici agresive de dereglementare economică, ghidate în mod dominant de principiile „pieței libere”, importate de asemenea din Statele Unite, în timp ce țările

care au rămas fidele ideii intervenției statului în limitarea insecurității sociale sunt și cele care au rezistat cel mai bine curentului *toleranța zero* și sloganului *prison works*⁸. La fel, societățile din Lumea a doua, ca Brazilia, Africa de Sud și Turcia, care au adoptat măsuri penale hiper-punitive, inspirate de evoluțiile din spațiul nord-american în anii '90, și care au constatat consecința creșterii populațiilor carcerale, n-au procedat în această manieră pentru că ar fi atins stadiul „modernității târzii”, ci, dimpotrivă, pentru că se înscriuseră pe calea dereglementării pieței și retragerii statului protector⁹. Însă pentru înțelegerea acestor conexiuni care leagă apariția Leviathanului punitiv de propagarea neoliberalismului, conexiuni care au loc la niveluri multiple, e necesară dezvoltarea unei concepții în același timp precisă și completă asupra neoliberalismului. În loc să respingem utilizarea neoliberalismului drept cheie a analizei, cum procedează Garland, pe motiv că fenomenul ar fi „prea specific” (Garland, 2001, 77) pentru a putea explica accentuarea penalității, e mai indicat să lărgim concepția pe care o avem asupra acestui fenomen și să trecem de la o viziune de tip economic către înțelegerea propriu-zis sociologică, completă a neoliberalismului.

Neoliberalismul este o noțiune fugitivă și contestată, un termen hibrid suspendat între idiomul profan al dezbaterii politice și terminologia tehnică a științelor sociale, un termen invocat adesea fără referință precisă. Indiferent că îl considerăm singular sau polimorf, ca evolutiv sau revoluționar, concepția dominantă asupra neoliberalismului rămâne în mod esențial economică: aceasta desemnează o gamă de politici publice favorabile pieței, cum ar fi dereglementarea muncii, mobilitatea capitalului, privatizarea serviciilor publice, politici monetariste de deflație și autonomia circuitelor financiare, liberalizarea comerțului internațional, competiția între zone, reducerea impozitelor și a cheltuielilor publice¹⁰. Această concepție asupra neoliberalismului este însă fragilă și incompletă, după cum este criticabilă sub aspectul dependenței de discursul moralizator al partizanilor neoliberalismului. Trebuie să depășim perspectivele

strict economice și să elaborăm o noțiune mai densă, care să identifice mecanismele instituționale și cadrele simbolice prin intermediul cărora se manifestă preceptele neoliberale.

În acest stadiu putem schița o caracterizare sociologică minimală, după cum urmează. Neoliberalismul este un *proiect politic transnațional* care propune reorganizarea „de sus” a raporturilor dintre piață, stat și cetățenie. Acest proiect este realizat de o nouă clasă dominantă planetară, aflată în curs de formare, compusă din conducătorii și administratorii marilor întreprinderi multinaționale, politicienii de rang înalt, înalți funcționari și manageri ai organizațiilor internaționale (OCDE, OMC, IMF, Banca Mondială și Uniunea Europeană), precum și din experți dotați cu competențe culturale și tehnice (în primul rând economiștii, juriștii și profesioniștii în comunicare, personaje cu pregătire asemănătoare, din diferitele țări dominante). Acest proiect implică nu numai reafirmarea prerogativelor capitalului și promovarea pieței, ci și articularea a patru logici instituționale, strâns legate între ele:

1. *Dereglementarea economică*, care constă de fapt într-o re-reglementare care vizează promovarea pieței sau a mecanismelor acesteia ca dispozitive optimale nu numai pentru a orienta strategiile firmelor și tranzacțiile economice (sub egida înțelegerii întreprinderii ca instrument de maximizare a valorii acționariale) ci și pentru a organiza ansamblul activităților umane, inclusiv producția privată de servicii publice de bază, pe baza unei eficiențe presupuse (ceea ce implică uitarea deliberată a considerentelor referitoare la justiția distributivă și egalitate).
2. *Retragerea, decentralizarea și recompunerea statului social*, în scopul extinderii și intensificării mercantilizării și îndeosebi supunerii indivizilor recalctranți la disciplina salariatului desocializat, prin intermediul variantelor de tip *workfare*, stabilind astfel un raport cvasicontractual între stat și destinatarii din clasele sărace, tratați nu ca cetățeni, ci în calitate de clienți sau de subiecte (obligațiile

acestora sunt stipulate în termeni de comportamente, condiție pentru a avea acces la ajutoarele sociale).

3. *Un aparat penal expansiv, intruziv și proactiv*, care pătrunde în regiunile inferioare ale spațiului social și fizic pentru a controla dezordinile și tulburările generate de difuziunea insecurității sociale și accentuarea inegalităților, permițând astfel supervizarea disciplinară a părților precarizate din proletariatul postindustrial și pentru a reafirma autoritatea Leviathanului, astfel încât să restaureze legitimitatea evanescentă a conducătorilor aleși.
4. *Figura de stil a responsabilității individuale*, care invadează toate sferile existenței pentru a furniza un vocabular de motivații – cum ar spune C. Wright Mills – pentru construcția sinelui (gândită pe modelul antreprenorului), difuziunea piețelor și legitimarea extinderii competiției implicată de această difuziune, cu contrapartida deresponsabilizării marilor firme și retragerea statului (sau, în orice caz, reducerea draconică a implicării în materie economică și socială).

Un principiu ideologic central al neoliberalismului este că acesta implică apariția unui „stat modest” sau redus (*small government*): îngustarea statului de tip keynsian (*welfare state*), presupus ca fiind obez și obtuz și înlocuirea lui cu un *workfare state* suplu și agil, care investește în capitalul uman și activează resorturile colective și individuale pentru muncă, participarea civică prin intermediul parteneriatelor, care valorizează independența și autonomia, participarea în salarizare și managerialism. *Punishing the Poor* demonstrează că statul neoliberal se dovedește a fi, în realitate, extrem de diferit: în timp ce adoptă principiul *laissez-faire*, *laisser-passer* în zonele de sus, relaxând constrângerile care apasă asupra capitalului și multiplicând șansele celor care dețin capitaluri economice și culturale, nu aplică nicidecum principiul *laissez-faire* la baza scării sociale. De fapt, atunci când este vorba despre gestionarea turbulențelor sociale generate de dereglementare și de impunerea disciplinei muncii precare, noul Leviathan

se dovedește, într-un mod extrem de înverșunat, intervenționist, dominator și exigent. Libertatea acordată claselor superioare face loc unui activism brutal și autoritar care vizează dirijarea sau chiar impunerea anumitor comportamente membrilor claselor inferioare. *Small government* în registrul economic își găsește prelungirea și completarea în *big government* pe dublul front al *workfare* și justiției penale. Astfel, între 1982 și 2001 Statele Unite și-au majorat cheltuielile cu poliția, justiția și sistemul penitenciar cu 364% (de la 36 la 167 miliarde de dolari; în 2000 creșterea a fost de 165% – vezi Wacquant 2009a) și au adăugat un milion de angajați în sectorul justiției penale. În 1996, atunci când „reforma *welfare*” înlocuia dreptul la ajutorul social cu obligația de a accepta o slujbă precară și necalificată drept condiție a sprijinului, bugetul sistemului penitenciar depășea sumele alocate programelor AFDC (Aid to Families with Dependent Children) și cupoanelor pentru alimente. În același an. Administrațiile penitenciare ocupau locul al treilea în ierarhia angajatorilor, după Manpower Incorporated și Wal-Mart¹¹. Rezultatul marelui experiment nord-american născut din prima societate avansată a insecurității este următorul: *statul penal invadator, extins și costisitor nu este o deviere a neoliberalismului, ci una dintre componentele sale structurale.*

E remarcabil faptul că această parte a neoliberalismului a fost occultată și ignorată atât de către apărătorii, cât și de detractorii săi. Acest fapt este evident în faimoasa reformulare a imperativelor neoliberale din programul politic New Labour redactat de către Anthony Giddens. În manifestul său pentru „a treia cale”, Giddens (1999) pune accentul asupra nivelurilor ridicate ale criminalității din cartierele muncitorești, pe care le consideră indicatorul „declinului civic” și, în mod curios, acuză statul-providențial de tip keynesian ca fiind responsabil de această situație (și nu dezindustrializarea sau politicile de austeritate socială): „Egalitarismul vechii stângi era nobil în intențiile sale, dar așa cum spun criticii de dreapta, a produs uneori efecte perverse vizibile, de exemplu, ingineria socială care a lăsat o

moștenire de orașe în declin, infestate de criminalitate”. Giddens plasează „prevenirea delincvenței și reducerea fricii de crimă” prin realizarea parteneriatelor dintre stat și actorii de teren „în centrul revitalizării comunităților locale”, și își însușește mitologia pseudoteoriei „ferestrelor sparte”: „Unul dintre pașii cei mai semnificativi făcuți în criminologie în acești ultimi ani este descoperirea (sic) faptului că declinul civilității e legat în mod direct de criminalitate. (...) A lăsa comportamentele necivice să se dezvolte fără a le sancționa indică cetățenilor că această zonă este periculoasă” (Giddens, 1999, 16, 78-79, 87-88). Însă Giddens omite cu grijă partea punitivă a ecuației: *The Third Way* nu conține nici măcar o singură mențiune despre închisoare: trece sub tăcere înăsprirea penală sau boom-ul carceral care a însoțit pretutindeni dereglementarea economică și restrângerea misiunii sociale a statului. Această omisiune este în mod particular surprinzătoare în cazul Marii Britanii, pentru că nivelul încarcerării în Anglia și Țara Galilor a crescut de la 88 de deținuți la 100.000 de locuitori în 1992, la 150 de deținuți la 100.000 de locuitori în 2008, în vreme ce rata criminalității a scăzut în mod continuu în primii zece ani ai acestei perioade (Hough și Mayhew, 2004). De fapt Anthony Blair a prezidat cea mai puternică creștere a populației carcerale din istoria țării – reeditând experiența lui Clinton, companionul său în „a treia cale” de cealaltă parte a Atlanticului.

O neglijare similară a locului central ocupat de instituția penală în noul guvernământ al insecurității sociale întâlnim și în lucrările eminent critică față de neoliberalism. Un exemplu este caracterizarea dată de David Harvey „statului neoliberal”, în *A Brief History of Neoliberalism*, care pune în evidență defectele perene ale abordării convenționale din economia politică a pedepsei, pe care *Punishing the Poor* încearcă să le remedieze. Pentru Harvey, neoliberalismul vizează maximizarea amplitudinii schimburilor comerciale prin „dereglementare, privatizare și retragerea statului din numeroase sectoare sociale”. Ca și în perioadele

anterioare ale capitalismului, sarcina Leviathanului constă în „a facilita condițiile acumulării profitabile a capitalului pentru capitalul național și străin”, dar aceasta se traduce de acum înainte prin expansiunea sectorului penal: „Statul neoliberal recurge la o legislație coercitivă și la tactici polițienești (interzicerea pichetelor de grevă, de exemplu) pentru a dispersa sau reprima formele colective de opoziție față de puterea întreprinderilor. (...) *Brațul coercitiv al statului este întărit în așa fel încât să protejeze interesele întreprinderilor și, dacă este necesar, să reprime dizidențele.* Nimic din toate acestea nu pare să fie conform cu teoria neoliberală” (Harvey, 2005, 2-3, 77).

Cu cele câteva mențiuni asupra închisorii și fără a da nici cea mai mică atenție *workfare*, analiza realizată de către Harvey este incompletă. Concepția sa asupra statului neoliberal se dovedește surprinzător de restrânsă, mai întâi pentru că rămâne adeptul unei concepții represive a puterii, în loc să aibă în vedere multiplele misiuni ale pedepsei, sub egida categoriei de producție. Subsumarea instituțiilor penale registrului coerciției îl conduce la ignorarea funcției expresive și a ramificațiilor materiale ale dreptului penal și aplicării sale, care constau în producerea de imagini reglatoare și de categorii publice, în stimularea emoțiilor colective și accentuarea frontierelor sociale proeminente, ca și în activarea birocrățiilor de stat în vederea fasonării strategiilor și raporturilor sociale. Plecând de aici, Harvey descrie această represiune ca element care organizează opoziții politice față de dominația întreprinderilor și „mișcările dizidente interne”, care contestă hegemonia proprietății private și a profitului (cum este cazul sectei davidienilor din Waco, participanților la revoltele Rodney King din Los Angeles în 1991 și a militanților antimondializare care au perturbat reuniunea G8 de la Seattle, în 1999 (Harvey, 2005, 83), în timp ce principalele ținte ale penalizării în epoca postfordistă sunt părțile precarizate ale proletariatului concentrate în zonele sărace ale orașelor dualizate, care, preocupate de urgența subzistenței cotidiene, nu dispun deloc de

resursele necesare și nici de timpul liber necesar pentru a contesta puterea marilor firme private.

În al treilea rând, după autorul lucrării *Social Justice and the City*, statul nu intervine prin coerciție decât atunci când ordinea neoliberală este blocată, cu scopul de a repara tranzacțiile economice, de a para loviturile date capitalului și de a rezolva crizele sociale. A contrariu, *Punishing the Poor* susține că activismul penal actual – care se traduce printr-o bulimie carcerală în Statele Unite și o frenezie polițienească în Europa Occidentală – este o caracteristică normală și rutinieră a neoliberalismului. De fapt, nu eșecul, ci, dimpotrivă, reușita economică este cea care solicită desfășurarea agresivă a poliției, tribunalelor și închisorii, în zonele inferioare ale spațiului social și fizic. Iar agitația caruselului securitar este semnul reafirmării suveranității statului, departe de a constitui un indicator al slăbiciunii sale. Harvey relevă în mod corect faptul că retragerea statului-providență „expune părți din ce în ce mai mari ale populației riscului pauperizării” și că „acoperirea protecției sociale se vede redusă la minimum în favoarea unui sistem care pune accentul pe responsabilitatea individuală în care victima este frecvent blamată” (Harvey, 2005, 76). Ceea ce el nu realizează însă este faptul că, tocmai aceste dezordini normale, induse de dereglementarea economică și de retragerea statului social, sunt gestionate de aparatul penal extins, în tandem cu programele implicate de *workfare*. În loc de asta, Harvey invocă gogorița stângistă a „complexului carceralo-industrial” (*prison industrial complex*) pentru a sugera că încarcerarea constituie un vector central al căutării profitului și acumulării capitaliste, când în realitate este vorba despre un dispozitiv disciplinar care canalizează bugetul public și hrănește economia capitalistă.

În fine, Harvey consideră accentul neoconservator pus asupra ordinii și coerciției ca pe un plasture provizoriu, care urmărește alinarea instabilității cronice și a eșecurilor funcționale ale neoliberalismului, pe când eu concep morala autoritaristă ca o componentă integrală a statului neoliberal, în

acțiunea sa asupra etajelor inferioare ale unei structuri de clasă în care distanțele se măresc. În maniera lui Garland, pentru a explica reafirmarea autorității de supervizare a statului asupra populațiilor sărace, Harvey este obligat să stabilească o dihotomie artificială între neoliberalism și neoconservatorism, pentru că definiția economică îngustă pe care o propune neoliberalismului reproduce ideologia acestuia și-i trunchiază perspectiva sociologică. Pentru a elucida transformările paternaliste ale penalității de la începutul acestui secol, trebuie în mod obligatoriu să depășim cuplul „crimă-pedeapsă” și, de asemenea, să exorcizăm, o dată pentru totdeauna, fantoma lui Louis Althusser (1970), a cărei concepție instrumentalistă asupra Leviathanului și dualitatea grosieră între aparatele ideologice și cele represive împiedică dezvoltarea unei antropologii istorice a statului în era neoliberală.

Pe urmele lui Bourdieu, trebuie să recunoaștem pe deplin complexitatea internă și recompunerea dinamică a câmpului birocratic, precum și puterea constitutivă a structurilor simbolice ale penalității, astfel încât să disecăm amestecul complex al pieței și moralei în domeniile economiei, ajutorului social și justiției penale (Bourdieu, 1993a; Wacquant, 2005, 133-150).

Concluzie: penalitatea în construcția „statului centaur”

Comparând meticulos politicile eugenice ale anilor '90, câmpurile de muncă obligatorii din anii '30 și programele de tip *workfare* din anii '90, în Marea Britanie și Statele Unite, Desmond King observă faptul că „politicile sociale neolibérale” care vizează dirijarea conduitei cetățenilor într-o manieră coercitivă sunt „coextensive politicilor democrației liberale și reflectă contradicțiile lor interne” (King, 1999, 26). Chiar atunci când contravin imperativelor egalității și libertății individuale, asemenea programe sunt periodic aplicate pentru că sunt potrivite pentru indicarea și stipularea frontierelor de apartenență socială, după perioadele de bulversare socială.

Se dovedesc a fi vectori eficace pentru reînțărirea determinării elitelor statului de a înfrunta opoziția și pentru domolirea resentimentelor populare față de categoriile deviante sau lipsite de calitate: ele difuzează concepții asupra „celuilalt” care materializează opozițiile simbolice, la fundamentul ierarhiei sociale. Apariția noului guvernământ neoliberal al insecurității sociale, caracterizat de alianța dintre *workfare*-ul restrictiv și *prisonfare*-ul expansiv, indică, în același timp, că nu doar politicile de stat sunt neoliberales, ci chiar propria arhitectură. Analiza amplitudinii și funcționării politicilor punitive în domeniul sărăciei în Statele Unite, după disoluția contractului fordisto-keynsian și implozia ghetoului negru, relevă că neoliberalismul conduce nu la contracția statului, ci la apariția *statului centaur*, liberal în partea de sus a societății și paternalist în cea de jos, care prezintă în consecință profiluri radical diferite la cele două capete ale scării sociale: o figură primitivă, binevoitoare și liniștitoare către clasa medie și superioară și un fațetă încruntat și îngrozitor către clasa inferioară.

Trebuie să evidențiem, pentru a conchide, că această construcție a Leviathanului cu dublă față, care practică liberalismul-paternalist, nu constituie rezultatul unui plan concertat pus la cale de către conducători omniscienți, după cum nu derurge mecanic din necesitatea sistemică a vreunei structuri abstracte, cum ar fi capitalismul avansat, rasismul sau panoptismul (astfel cum apar lucrurile în anumite abordări neomarxiste sau neofoucauldiane, sau în demonologia militantă a *prison industrial complex* în vogă în statele Unite)¹². Această construcție este produsul *luptelor din câmpul și în jurul câmpului birocratic*, vizând redefinirea perimetrului, misiunilor și priorităților acțiunii autorităților publice împotriva categoriilor și teritoriilor cu probleme. Aceste lupte implică organizații născute din societatea civilă, precum și organisme de stat, după cum includ, de asemenea și îndeosebi, confruntări interne între diferitele sectoare ale câmpului birocratic care rivalizează pentru a-și aroga „proprietatea” asupra unei probleme sociale

sau alteia și valorizează astfel forma de autoritate și de expertiză care îi este proprie (medicală, educativă, asistențială, penală, economică etc., în sânul sectorului penal, al poliției, tribunalelor, instituțiilor custodiale penale și programelor de control postpenal). Adecvarea globală a utilizării mijloacelor punitive la reglarea marginalității urbane la începutul acestui secol relevă o funcționalitate *post-hoc* grosieră, născută dintr-un amestec de intenții politice inițiale, de ajustări birocratice succesive, de tatonări politice și de căutare a profitului electoral, amestec situat în punctul de confluență a trei fluxuri relativ autonome de măsuri publice: piața muncii necalificate, ajutorul social pentru cei săraci și justiția penală. Complementaritatea și îmbinarea programelor statului din aceste trei domenii sunt într-o anumită măsură intenționate, într-o anumită măsură emergente; ele sunt favorizate de constrângerile practice ale gestiunii contingențelor conexe, prin încadrarea comună în perspectiva behaviorismului moral și prin influența etnorasială care marchează modurile lor de acțiune – subproletariatul negru din hiperghetou aflându-se în punctul de impact maxim, în care dereglementarea pieței, retragerea statului social și înflorirea sectorului penal se întâlnesc și se întăresc mutual.

Indiferent care sunt modalitățile apariției lor, e clar că restrângerea laturii sociale și dezvoltarea celei penale a statului sub egida moralismului au introdus modificări profunde în amenajarea câmpului birocratic, care aduc grave atingeri idealurilor democratice¹³. Atunci când punctele lor de vedere converg asupra acelorași populații și teritorii, *workfare*-ul disuasiv și *prisonfare*-ul neutralizator induc profiluri și experiențe ale cetățeniei care sunt puternic divergente în diversele paliere ale ordinii sociale și etnice. Nu numai că ele contravin principiului egalității de tratament în fața statului, dar amputează, într-o manieră rutinieră, libertățile individuale ale celor mai săraci. Ele afectează, de asemenea, consimțământul guvernaților prin desfășurarea agresivă a programelor coercitive care stipulează responsabilități individuale în același timp cu retragerea de către stat a

formelor de sprijin instituționale necesare acestora, eludând propriile responsabilități pe frontul social și economic. Și marchează cu eticheta imposibil de șters a blamului social părțile precarizate ale proletariatului postindustrial din care ies majoritatea beneficiarilor sprijinului social și condamnații la închisoare. Pe scurt, penalizarea sărăciei scindează cetățenia de-a lungul liniilor de clasă, afectează încrederea civică la baza scării sociale și conduce la degradarea principiilor republicane. În fine, instituirea noului guvernământ al insecurității sociale relevă faptul că neoliberalismul este în mod constitutiv coroziv pentru democrație.

Permițându-ne să depășim cuplul „crimă-pedeapsă” pentru a regândi împreună ajutorul social și justiția penală, ținând cont în același timp de dimensiunile material-simbolice ale politicilor publice, conceptul de câmp birocratic al lui Bourdieu oferă un instrument suplă și puternic pentru a diseca anatomia și munca de construcție a Leviathanului neoliberal. El sugerează că luptele politice cheie de la acest început de secol implică nu atât confruntări între organizații reprezentând categorii subalterne, pe de o parte, și stat, pe de altă parte, cât bătălii interne în constelația ierarhică și dinamică a birocrațiilor publice, care luptă pentru a socializa, medicaliza sau penaliza marginalitatea urbană și corelativatele sale. Elucidarea legăturilor dintre *workfare*, *prisonfare* și insecuritatea socială conduce la înțelegerea faptului că studiul încarcerării nu este o rubrică tehnică a catalogului criminologic, ci, dimpotrivă, un capitol central al sociologiei statului și inegalității sociale, în epoca domniei pieței.

Note

1. Acest capitol este o versiune modificată și extinsă a nucleului teoretic al cărții mele *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. (Nota bene: versiunea franceză a acestei cărți, publicată de editura Agone în 2004, împotriva dezacordului meu expres, fără contract și bun de tipar, este o versiune contrafăcută, al cărei conținut este nul și neavenit.) Argumentul central al cărții este

dezvoltat în patru etape: prima parte descrie declinul și mizeria statului social American, caracterizat prin înlocuirea protecției sociale (*welfare*) prin *workfare* punitiv, în 1996; a doua parte reia modalitățile creșterii și extinderii statului penal din 1973 în zilele noastre; a treia parte explică de ce și cum acest activism penal s-a concentrat în mod predominant asupra a două ținte, ghetoul negru aflat în criză și delincvența sexuală; a patra parte tratează dezvoltările recente ale noii politici a insecurității sociale în Europa occidentală, pentru a realiza critica rațiunii de securitare și a elabora recomandări pentru scăparea din capcana acesteia, precum și pentru a elabora o caracterizare a formei și misiunilor proprii statului neoliberal.

2. Expansiunea și activismul penal în secolul al XVI-lea sunt menționate în trecere de către Piven și Cloward (1993, 20, nota 32).

3. Rolul catalizator al diviziunii etnorasiale în reconfigurarea statului, după denunțarea contractului fordisto-keynsian și colapsul ghetoului negru sunt analizate în detaliu în Wacquant (2010). Profunzimea și rigiditatea excluziunii rasiale constituie o cauză majoră a distanței abisale dintre nivelul încarcerării din Statele Unite și țările Uniunii Europene, ca și a nivelurilor divergente de sărăcie și inegalitate (Alesina, Glaeser, 2004).

4. Acest fapt este în mod particular evident în California Department of Corrections (al doilea sistem carceral ca mărime din Statele Unite ale Americii, după cel federal), unde o suprapopulare grotescă (California are 170.000 de deținuți în 33 de închisori, cu capacitatea proiectată pentru 85.000 de persoane) și disfuncționalitățile birocratice sistemice fac superfluă orice pretenție de „reinsertie” (Petersilia, 2008).

5. Vezi Shea (2009) pentru o analiză comparativă a campaniilor securitare în Franța și Italia.

6. Diferențierea analitică și istorică între câmpul politic și câmpul birocratic și localizările lor în câmpul puterii sunt analizate în Wacquant (2005, 6-7, 14-17, 142-146).

7. Vezi analiza aprofundată a fundamentelor sociopolitice ale „excepționalismului penal” în Finlanda, Suedia și Norvegia, realizată de către John Prat (2008a și 2008b), pentru care atașamentul cultural pentru egalitatea socială și *welfare state* joacă un rol central, asemănător celui pe care îl joacă în rezistența energică a Scandinaviei față de rețetele economice pe frontul economic. O altă anomalie notabilă privind teza „culturii controlului” este Canada,

care se înscrie, cel puțin tot atât ca Statele Unite, în „modernitatea târzie”, dar care a conservat un nivel al încarcerării scăzut și stabil în cursul ultimelor trei decenii (acest nivel chiar a scăzut de la 123 la 108 la 100.000 de locuitori între 1991 și 2004, perioadă în care nivelul în Statele Unite creștea de la 360 la 710 la 100.000 de locuitori). 8. Studiul major realizat de Cavadino și Dignan (2006) pe tema raporturilor dintre politicile penale și economia politică arată că țările pe care ei le caracterizează drept neoliberale (în opoziție cu națiunile de tip conservator-corporatist, social-democrat și corporatist-oriental) sunt sistematic mai punitive, această trăsătură accentuându-se în ultimele decenii.

9. Difuziunea internațională a categoriilor și politicilor penale din SUA și a resorturilor acestora sunt analizate în profunzime în lucrarea mea *Prison of Poverty* (Wacquant, 2009b). Pentru a extinde analiza acestei diseminări cvasi-planetare, sunt utile studiile lui Jones și Newburn (2006), Andreas și Nadelman (2006). 10. Este nucleul unei vaste (și inegale) literaturi asupra acestui subiect, care traversează frontierele dintre discipline; putem cita, pentru sociologie, analizele lui Neil Fligstein, *The Architecture of Markets* (2001); pentru economia politică, John Campbell și Ove Pedersen, *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis* (2001); pentru antropologie, Jean și John Comaroff, *Millennial Capitalism and the Culture of Neoliberalism* (2001); pentru geografie, Neil Brenner și Nik Theodore, *Space of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe* (2002) și pentru economie Gerard Dumenil și Dominique Lévy, *Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution* (2004).

11. Pentru o analiză aprofundată a cheltuielilor personalului laturilor sociale și penale ale statului american, vezi Wacquant (2009, 152-161).

12. O critică introductivă a acestei noțiuni-ecran poate fi găsită în Wacquant (2008c).

13. O caracterizare a concepțiilor republicane și liberale despre democrație, cu semnificații asupra acestei probleme, poate fi găsită în David Held (1996).

Bibliografie

Alesina, A. și E.L. Glaeser (2004) *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*. New York: Oxford University Press.

Althusser, L. ([1970], 1971) *Ideology and Ideological State Apparatuses, in Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York și Londra: Monthly Review Press, 127-186.

Andreas, P. și E. Nadelmann (2006) *Policing the Globe: Criminalization and Crime Control in International Relations*. New York: Oxford University Press.

Blumstein, A. și J. Wallman (2000) *The Crime Drop in America*. New York: Oxford University Press.

Boullant, F. (2003) *Michel Foucault et les prisons*. Paris: Presses Universitaires de France.

Bourdieu, P. ([1993], 1994) *Rethinking the State: On the Genesis and Structure of the Bureaucratic Field*, in *Sociological Theory*, 12, 1, martie, 1-19.

Bourdieu, P. ([1993], 1999) *The Abdication of the State*, in Pierre Bourdieu et al., *The Weight of the World*, Cambridge: Polity Press, 181-188.

Bourdieu, P. ([2000], 2005) *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.

Brenner, N. și Nik, T. (eds.) (2002) *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*. New York: Wiley/Blackwell.

Campbell, J. și O. Pedersen (eds.) (2001) *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis*. Princeton: Princeton University Press.

Chih L.A. (1998) *The Troubled Success of Crime Policy*, in Margaret Weir (ed.), *The Social Divide: Political Parties and the Future of Activist Government*. Washington, D.C.: Brookings Institution and Russell Sage Foundation, 312-57.

Comaroff, J. și J.L. Comaroff (eds.) (2001) *Millennial Capitalism and the Culture of Neoliberalism*, Durham și Londra: Duke University Press.

Duménil, G. și D. Lévy (2004) *Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution*. Cambridge: Harvard University Press.

Fligstein, N. (2001) *The Architecture of Markets*. Princeton: Princeton University Press.

Foucault, M. ([1975], 1977) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage.

Freeman, R.B. (2007) *America Works: The Exceptional U.S. Labor Market*. New York: Russell Sage Foundation.

Gallie, D. (2007) *Employment Regimes and the Quality of Work*. Oxford: Oxford University Press.

- Garland, D. (1989) *Punishment and Society : A Study in Social Theory*. Chicago : University of Chicago Press.
- Garland, D. (2001) *The Culture of Control : Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago : University of Chicago Press.
- Giddens, A. (1999) *The Third Way : The Renewal of Social Democracy*. Cambridge : Polity Press.
- Harvey, D. (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. New York : Oxford University Press.
- Hasenfeld, Y. (1972) People Processing Organizations : An Exchange Approach, în *American Sociological Review*, 37, 3, iunie, 256-263.
- Held, David (1996) *Models of Democracy*. Cambridge : Polity Press.
- Hough, M. și P. Mayhew (2004) L'évolution de la criminalité à travers deux décennies du British Crime Survey, în *Déviance et Société* 28, 3, 267-284
- Jones, T. și T. Newburn (2006) *Policy Transfer and Criminal Justice*. Chichester : Open University Press.
- Massey, D.S. (2007) *Categorically Unequal : The American Stratification System*. New York : Russell Sage Foundation.
- Mathiesen, T. (1990) *Prison on Trial : A Critical Assessment*, London : Sage.
- Musterd, S., A. Murie și C. Kesteloot (2006) *Neighbourhoods of Poverty : Urban Social Exclusion and Integration in Comparison*. Londra : Palgrave Macmillan.
- Petersilia, Joan (2008) California's Correctional Paradox of Excess and Deprivation, în *Crime and Justice : A Review of Research*, 37, 207-278.
- Piven, F.F. și R.A. Cloward ([orig. 1971], 1993) *Regulating the Poor : The Functions of Public Welfare* (new expanded ed.). New York : Vintage.
- Shea, E. (2009) Elections and the Fear of Crime : the Case of France and Italy, în *European Journal on Criminal Policy and Research*. 15, 1-2, iunie 83-102.
- Schierup, C.-U., P. Hansen și S. Castles (2006) *Migration, Citizenship and the European Welfare State : A European Dilemma*. Oxford : Oxford University Press.
- Tonry, M. (2004) *Thinking about Crime : Sense and Sensibility in American Penal Culture*. New York : Oxford University Press.
- Wacquant, L. (ed.) (2005) *The Mystery of Ministry : Pierre Bourdieu and Democratic Politics*. Cambridge : Polity Press.
- Wacquant, L. (2008a) *Urban Outcasts : A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge : Polity Press.
- Wacquant, L. (2008b) Ordering Insecurity : Social Polarization and the Punitive Upsurge, în *Radical Philosophy Review*, 11-1 (primăvara), 9-27.
- Wacquant, L. (2009a) *Punishing the Poor : The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham și Londra : Duke University Press, 'Politics, History, and Culture' series.
- Wacquant, L. (2009b) *Prisons of Poverty*. Minneapolis : University of Minnesota Press.
- Wacquant, L. ([2009], 2010) *Deadly Symbiosis : Race and the Rise of the Penal State*. Cambridge : Polity Press.
- Western, B. (2006) *Punishment and Inequality in America*. New York : Russell Sage Foundation.
- Wilson, W.J. (1996) *When Work Disappears : The World of the New Urban Poor*. New York : Knopf.
- Young, I.M. (2005) The Logic of Masculinist Protection : Reflections on the Current Security State, în Marilyn Friedman (ed.), *Women and Citizenship*. New York : Oxford University Press, 16.
- Young, J. (1999) *The Exclusive Society : Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. Londra : Sage.
- Zimring, F., G. Hawkins și S. Kamin (2001) *Punishment and Democracy : Three Strikes and You're Out in California*. New York : Oxford University Press.

Primit la redacție : iunie, 2010